

Myth of the Clash of Good and Evil (Case Study: Bakhtiari Legend “Malek Jamshid and the Fortress of the Demon”)

**Hamzeh Mohammadi Dehcheshmeh¹, Hossein Ghorbanpour
Arani*², Alireza Fooladi³**

Abstract

Mythology studies today represent a significant approach in the field of mythology that systematically explores the presence of myths in every text, especially literary texts. Based on this, it is now applicable as a method in myth criticism. This method, through thematic analysis of the narratives of the present myths in the texts and examining their potential transformations, investigates the psychoanalytical and sociological dimensions of this transformation, thereby revealing the intricacies of cultural identity reproduction. Folktales, particularly among the Bakhtiari people, are part of cultural heritage and reflect collective identity, psychological structures, and social beliefs that

Date received: 08/096/2025

Date Review: 05/12/2025

Date accepted: 25/12/2025

Date published: 22/06/2026

* Corresponding Author's E-mail:
ghorbanpoor@kashanu.ac.ir

1. PhD Candidate in Persian Language and Literature, Kashan University, Kashan, Iran.

<http://orcid.org/0000-0002-1379-2356>

2. Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Kashan University, Kashan, Iran.

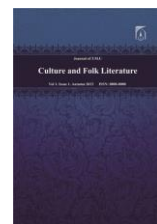
<http://orcid.org/0000-0002-2703-7829>

3. Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Kashan University, Kashan, Iran.

<http://orcid.org/0000-0003-1689-1007>

Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY- NC) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

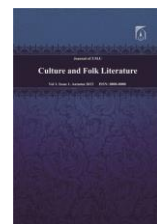

enable an understanding of the hidden layers of culture through symbolic narratives. This research, utilizing the approach of mythology studies, examines the folktale “Malek Jamshid and the Fortress of the Demon”; a narrative arising from the oral tradition of Bakhtiari, as a branch of an Iranian tribe, where the fundamental clash of good and evil, magical elements, the hero’s journey, and the symbolic functions of characters are intricately woven together. The research method is based on qualitative content analysis, using both written and oral local sources. The findings indicate that this tale not only represents a moral confrontation between good and evil but also reflects the psychological and social structures of the Bakhtiari people in encountering fundamental concepts such as salvation, deception, redemption, and the reconstruction of moral order.

Keywords: Mythology studies; folktales; cultural discourse; Bakhtiari culture; clash of good and evil.

Theoretical Background

Mythology studies, as an analytical approach, strive to penetrate the superficial layers of narratives and access the hidden structures of meaning and their cultural codes (Namvar Motlaq, 2018, pp. 54-52; also see Namvar Motlaq, 2013, pp. 454-453, Avazpour et al., 2019, pp. 679-653). In this approach, narrative analysis is not merely an examination of the story; rather, what is significant in mythology studies is the attention given to discursive and cultural issues affecting the myths employed in the texts. “If we consider a myth as a statement, then we can say that in mythology studies, the myth is viewed in its mythic context along with the myth-maker and the myth-reader simultaneously.” (Namvar Motlaq, 2013, p. 460). It is evident that the use of the term “statement” in relation to myth serves to emphasize the linguistic aspect of myth that is connected to context.

Alongside myths, folktales also constitute an important part of the narrative tradition of indigenous cultures. Although these tales may initially appear simple or imaginative, they actually reflect the archetypes of groups. Such folktales are a reflection of the psychological states of both small and large communities and are considered the most significant sociological resource of a tribe or region. “Stories, tales, narratives, anecdotes, fables, and songs, no matter how distant they may seem from the realities of contemporary life, inevitably contain truths about the social conditions of the people of that era.” (Mahjoub, 2008, p. 170). Many folktales, like myths, employ magical elements, heroic journeys, challenges, and thus have great potential for mythological analysis.

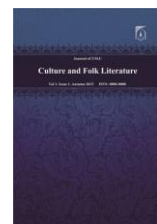
Research Objectives and Questions

The present study aims to utilize the framework of mythology studies, focusing on narrative structure, to analyze the folktale in order to gain a deeper understanding of the worldview and cultural codes of the Bakhtiari people. Therefore, the main research question is:

How are mythological concepts reflected in the legend of “Malek Jamshid and the Castle of the Demon” from the perspective of mythology studies, and how does this folktale represent the psychological, social, and identity structures of the Bakhtiari community?

Discussion

The folktale “Malek Jamshid and the Castle of the Demon” is one of the prominent examples of Bakhtiari narratives, featuring a symbolic and multilayered structure. In this narrative, various elements such as the tyrannical king, the young hero, the diabolical demon, the mysterious castle, the spring, the dog, and the pigeon are combined in a way that transforms the narrative into a pattern of confrontation

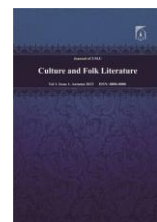

between opposing forces, the hero's journey, deception and liberation, and the transition from darkness to light. Each of these elements has the potential for separate discussion from the perspective of a theory in mythological criticism. Furthermore, the mythological analysis of this folktale allows for the decoding of the psychological and social layers of the Bakhtiari community.

Research Results

“Malek Jamshid and the Castle of the Demon” appears to be a simple folktale; however, within its deeper layers, it encompasses profound mythological themes. Analyzing the narrative revealed that the fundamental confrontation between good and evil operates not only at the narrative level but also within psychological, social, and cultural realms. In this tale, Malek Jamshid represents the forces of awareness, morality, and humanity, facing both internal and external shadows and darkness—from the oppressive father and the dark demon to the duplicitous mother and the terrifying castle. The mythological analysis of the narrative indicates the presence of the fundamental hero's journey model, where the hero escapes from the center of power, enters the unknown realm (the demon's castle), and after overcoming the ensuing crisis and gaining awareness (regaining sight), returns to the human world with a new identity.

Comparing this folktale with Iranian narratives such as those of Fereydoun and Siyavash and global examples like Oedipus and Perseus shows that while the tale is a cultural product of a specific ethnic group, it is rooted in the collective unconscious. Themes such as betrayal, trials, loyalty, regaining sight, and the roles of animals in this folktale carry mythological symbols and reflect the worldview of the Bakhtiari people. From a psychoanalytic perspective, this narrative reflects the journey of individualization, where the hero must confront shadows, failures, and psychological betrayals to reach maturity.

Culturally, this folktale represents an effort to restore traditional and cultural values within the Bakhtiari ecosystem.

References

- Aavazpour, B., et al. (2019). *Psychological mythologies in art*. Sokhan.
- Mahjoub, M. (2008). *Popular literature of Iran (A collection of articles on myths and customs of the people of Iran)*. Cheshmeh Publishing.
- Namvar Motlaq, B (2018). *Mythological analysis of love in Iranian culture*. Sokhan.
- Namvar Motlaq, B. (2013). *An introduction to mythology: theories and applications*. Sokhan.

فصلنامه فرهنگ و ادبیات عامه
سال ۱۴، شماره ۶۸، تابستان ۱۴۰۵
مقاله پژوهشی

اسطوره کاوی تقابل خیر و شر (مطالعه موردی: افسانه بختیاری «ملک جمشید و قلعه دیو»)

حمزه محمدی ده‌چشمه^۱، حسین قربانپور آرانی^{۲*}، علیرضا فولادی^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۱۷ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۹/۱۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۰/۰۴ تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۴/۰۱

چکیده

اسطوره کاوی، امروزه از رویکردهای قابل توجه در حوزه اسطوره‌شناسی است که به کاوش روشمند حضور اسطوره‌ها در هر متن و به‌ویژه متون ادبی می‌پردازد و بر این پایه، امروزه به‌منابۀ روشی در نقد اسطوره‌ای قابل کاربرد است. این روش با تحلیل مضمونی روایات اسطوره‌های حاضر در متون و بررسی دگردیسی احتمالی سازوکار آن‌ها، به مطالعه سویه‌های روان‌کاوانه و جامعه‌کاوانه این دگردیسی می‌پردازد و از این طریق، چندوچون بازتولید هویت

۱. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران

<https://orcid.org/0000-0002-1379-2356>

۲. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران (نویسنده مسئول)

*ghorbanpoor@kashanu.ac.ir

<https://orcid.org/0000-0002-2703-7829>

۳. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران

<https://orcid.org/0000-0003-1689-1007>

اسطوره‌کاوی تقابل خیر و شر... _____ حمزه محمدی ده‌چشمه و همکاران

فرهنگی را نشان می‌دهد. افسانه‌های عامیانه، به‌ویژه در میان قوم بختیاری، بخشی از میراث فرهنگی و بازتابی از هویت جمعی، ساختارهای روانی و باورهای اجتماعی‌اند که از طریق روایت‌های نمادین، امکان شناخت لایه‌های پنهان فرهنگ را فراهم می‌کنند. پژوهش حاضر با بهره‌گیری از رویکرد اسطوره‌کاوی، به بررسی افسانه‌ عامیانه «ملک‌جمشید و قلعه دیو» می‌پردازد؛ روایتی برخاسته از سنت شفاهی بختیاری، به‌عنوان شاخه‌ای از یک قوم ایرانی، که در آن تقابل بنیادین خیر و شر، عناصر جادویی، سفر قهرمان و کارکرد نمادین شخصیت‌ها درهم تنیده شده است. روش پژوهش مبتنی بر تحلیل محتوای کیفی با بهره‌گیری از منابع مکتوب و شفاهی بومی است. یافته‌ها نشان می‌دهد که این افسانه، نه‌تنها بازنمای یک تقابل اخلاقی میان خیر و شر، بلکه بازتاب ساختارهای روانی و اجتماعی قوم بختیاری در مواجهه با مفاهیم بنیادینی چون نجات، فریب، رستگاری و بازسازی نظم اخلاقی است.

واژه‌های کلیدی: اسطوره‌کاوی، افسانه‌های عامیانه، گفتمان فرهنگی، فرهنگ بختیاری،

تقابل خیر و شر.

۱. مقدمه

اسطوره‌ها را می‌توان از کهن‌ترین روایت‌های بشر دانست (ر.ک. بهار، ۱۳۹۱، ص. ۳۷)؛ روایت‌هایی که با زبان نمادین به تبیین مفاهیم بنیادینی چون آفرینش، مرگ، باززایی، خیر و شر و ساختار هستی می‌پردازند. برخلاف تصورات رایج، اسطوره تنها داستانی خیالی یا متعلق به گذشته‌های دور نیست، بلکه همچنین

یکی از میراث‌های کهن ملت‌هاست که همیشه در ناخودآگاه جمعی جوامع حضور دارد و باورمندان آن با اعتقاد و صمیمیتی سرشار آن را پذیرفته‌اند و این اسطوره‌ها را از نسلی به نسلی منتقل ساخته‌اند و حتی وقتی بدان اسطوره‌ها بی‌اعتقاد شده‌اند، به‌نوعی آن را در زندگی خود و نیازهای مداوم خویش حاضر یافته‌اند (رستگارفسایی، ۱۳۸۸، ص. ۱۶).

از این منظر، اسطوره را می‌توان روایت رمزی ذهن بشر از ادراکات درونی درباره هستی دانست (ر.ک. نامورمطلق، ۱۳۹۲، صص. ۲۴-۲۶)؛ زبانی که معناهای ژرف را از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌کند و در اعمال و رفتارهای ناخودآگاه فردی و جمعی ملت‌ها نمایان می‌شود.

در دهه‌های اخیر، افزون بر این که توجه به تحلیل اسطوره‌ها در حوزه علوم انسانی افزایش یافته است، در دانش اسطوره‌شناسی، رویکردی به‌نام «اسطوره‌کاوی» شکل گرفته است که می‌کوشد با کاوش اصل اسطوره‌های متون ادبی و دگرپرسی سازوکارهای روانی و اجتماعی آن‌ها در این متون، چندوچون بازتولید هویت فرهنگی را نشان دهد و از این رو، هم به نقد اسطوره‌ای و هم به مطالعات فرهنگی مرتبط است. اساس کار در تحلیل اسطوره‌ای عبارت است از کاربرد روش‌هایی که ما برای تحلیل یک متن در میدانی گسترده‌تر به همراه فعالیت‌های اجتماعی، نهادها، بناها و همچنین اسناد نوشتاری ارائه می‌کنیم؛ به بیان دیگر، این کار گذار از متن ادبی به تمام بافت‌هایی است که آن را در برمی‌گیرد (نامورمطلق، ۱۳۹۲، ص. ۴۵۴).

بنابراین، اسطوره‌کاوی نه تنها ابزاری برای فهم روایت‌ها، بلکه شیوه‌ای برای درک نحوه سازمان‌دهی معنا، هویت و جهان‌بینی جوامع است. در این روش صرفاً به روایت اسطوره‌ای بسنده نمی‌شود و لایه‌های پنهان فرهنگی که اسطوره‌ها با آن در تعامل و کنش هستند، مورد بررسی قرار می‌گیرد.

افسانه‌های عامیانه، به‌ویژه آن دسته که در قالب سنت‌های شفاهی میان اقوام نقل شده‌اند، از بارزترین نمودهای تداوم عناصر اسطوره‌ای در فرهنگ‌های گوناگون به‌شمار می‌آیند. این روایت‌ها به‌طور طبیعی بستری فراهم می‌آورند که در آن باورها، ارزش‌ها، نگرانی‌ها و آرزوهای مشترک جامعه‌ای که در آن پدید آمده یا تکامل و تداوم یافته‌اند، مجال بروز و بازآفرینی می‌یابند. «قصه‌های عامیانه آینه‌ای هستند که در آن تصویر روح

اسطوره‌کاوی تقابل خیر و شر... _____ حمزه محمدی ده‌چشمه و همکاران

جمعی، نگرانی‌های اجتماعی و آمال و آرزوهای ناخودآگاه مردم بازتاب می‌یابد» (ستاری، ۱۳۸۰، ص. ۱۰۵) این افسانه‌ها از یک سو پیوندی تنگاتنگ با اسطوره‌های کهن دارند.

افسانه‌ها که زمانی نامشخص دارند، عمدتاً بازمانده تباهی گرفته روایات اسطوره‌ای اعصار کهن‌اند که بر اثر تحولات مادی و معنوی جامعه و پدید آمدن عصر دین، نقش مقدس اسطوره‌ای خویش را از دست داده و به‌صورت روایات شفاهی به زندگی خود ادامه داده‌اند (بهار، ۱۳۹۱، ص. ۳۷۵).

و از سوی دیگر، با ساختارهای اجتماعی، آیین‌ها و تجربه زیسته اقوام درهم‌تنیده‌اند؛ به‌ویژه در اقوامی چون بختیاری که هرچند بخشی از یک قوم ایرانی‌اند، با وجود گسترش شهرنشینی در این سرزمین، همچنان نظام اجتماعی قومی، باورهای آیینی و زیست طبیعی، نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌گیری فرهنگ آن‌ها دارد و بدین دلیل، هنوز بینش و دیدگاه خود را درباره امور زندگی، خوبی‌ها، بدی‌ها و نیز خواسته‌ها و تمایلات خویش را در چهره، اندیشه و گفتار شخصیت‌های افسانه‌ای نمایان می‌کنند.

شاهد بودم وقتی افسانه تمی را از یک راوی زن در دامنه زردکوه بختیاری ضبط می‌کردم، هنگامی که دخترک یتیم افسانه به سیاه‌چادرها یا وارگه^۱ رسید و کسی به استقبال او نیامد و زن پدر نامهربانش که قصد سر به نیست کردنش را داشت، از وی روی‌گردان شد، شوهر آن زن بغض کرد و اشک در چشمانش حلقه زد و به زنش گفت: دیگر نگو؛ چون گریه‌ام گرفته است (قنبری‌عدیوی، ۱۳۹۱، ص. ۱۹۸).

در این میان، افسانه «ملک‌جمشید و قلعه دیو» یکی از نمونه‌های برجسته روایت‌های بختیاری است که ساختاری نمادین و چندلایه دارد. در این روایت، عناصر مختلفی چون پادشاه ستمگر، قهرمان جوان، دیو اهریمنی، قلعه رازآمیز، چشمه، سنگ و کبوتر به‌گونه‌ای در کنار هم قرار گرفته‌اند که روایت را به الگویی از تقابل نیروهای متضاد،

سفر قهرمان، فریب و رهایی و گذار از تاریکی به روشنایی تبدیل کرده‌اند که هر کدام قابلیت بحث جداگانه از دیدگاه یک نظریه در نقد اسطوره‌ای را دارد. در عین حال، تحلیل اسطوره‌کاوانه این افسانه، امکان رمزگشایی از لایه‌های روانی و اجتماعی جامعه بختیاری را فراهم می‌کند. از این منظر، پژوهش حاضر در صدد است تا با بهره‌گیری از چارچوب اسطوره‌کاوی و با تمرکز بر ساختار روایی، به تحلیل این افسانه پرداخته تا به درکی عمیق‌تر از جهان‌بینی و رمزگان فرهنگی قوم بختیاری دست پیدا کند. بنابراین، پرسش اصلی تحقیق این است که از دیدگاه اسطوره‌کاوی چگونه مفاهیم اسطوره‌ای در افسانه «ملک‌جمشید و قلعه دیو» بازتاب یافته‌اند و این افسانه چگونه به بازنمایی ساختارهای روانی، اجتماعی و هویتی جامعه بختیاری می‌پردازد؟

۱-۱. روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع تحلیل محتوای کیفی است. روش تحقیق مبتنی بر اسطوره‌کاوی است. زمینه تحلیل، افسانه «ملک‌جمشید و قلعه دیو» است که از کتاب *متل‌های فولکلوریک چهارمحال و بختیاری* گردآوری و تنظیم شده است. (کیوانی، ۱۳۹۳، صص. ۲۸۱-۲۷۵)؛ کتابی که براساس داده‌های شفاهی فراهم آمده است. در کنار متن اصلی افسانه، از منابع کتابخانه‌ای، اسناد پژوهشی و پژوهش‌های پیشین در حوزه اسطوره‌کاوی، افسانه‌پژوهی و فرهنگ بختیاری نیز برای غنای تحلیل استفاده شده است. مدل و الگوی ما در این پژوهش برای بررسی افسانه موردنظر، به ترتیب بازنمایی روایت اسطوره‌ای، تحلیل مضمونی آن، اسطوره‌شناسی تطبیقی و نیز تحلیل ترکیبی افسانه، برگرفته از الگوی بهمن نامور مطلق (۱۳۹۷) در کتاب *اسطوره‌کاوی عشق در فرهنگ ایرانی* است (نیز ر.ک. عوض‌پور و همکاران، ۱۳۹۸، صص. ۶۷۹-۶۵۳، صص.

اسطوره‌کاوی تقابل خیر و شر... _____ حمزه محمدی ده‌چشمه و همکاران

۸۴۷-۸۱۷). بدین ترتیب که ابتدا به معرفی روایت اصلی پرداخته شده، سپس مضامین محوری مانند تقابل خیر و شر، آزمون، باززایی و پیوند با طبیعت استخراج و در چارچوب اسطوره‌کاوی، تفسیر شده‌اند. در مرحله بعد، مقایسه تطبیقی با الگوهای مشابه در اسطوره‌های ایرانی و جهانی صورت گرفته تا موقعیت فرهنگی و معنایی افسانه در بستر بومی آن تبیین شود و در مرحله پایانی نیز، افسانه موردنظر از سه جنبه روان‌کاوی، جامعه‌شناختی و فرهنگی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است.

۲. پیشینه پژوهش

افزون بر مطالعات مرتبط با فرهنگ عامه و به‌ویژه افسانه‌های عامیانه و نیز نقد اسطوره‌ای که شمارشان فراوان است، دو دسته پیشینه درباره موضوع خاص این پژوهش جای معرفی دارند. یک دسته مطالعات مربوط به تحلیل اسطوره‌ای متون فولکلور بختیاری که اهم آن‌ها از این قرار است:

مقاله «بررسی و تحلیل اسطوره‌شناختی متلی از گویش لری بختیاری به نام سراره پاتیشه‌ای» (ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۸) به تحلیل عناصر اسطوره‌ای مانند: دیو، شب، خروس، بوشاسب و ... در این متل لری پرداخته و ریشه‌ها و پیوندهای اساطیری متل ذکر شده را بررسی کرده است. برخی پژوهش‌ها نیز صرفاً به ریخت‌شناسی و ژرف‌ساخت اسطوره‌ای و نیز بن‌مایه‌های اسطوره‌ای در قصه‌های عامیانه پرداخته‌اند؛ از جمله: مقاله «بن‌مایه‌های اساطیری در منتخبی از قصه‌های بختیاری و کهگیلویه و بویراحمد» (روستا و همکاران، ۱۴۰۰) عناصر اسطوره‌ای چون: حضور دیوان و پریان، اسب بالدار، کوه، پیکرگردانی انسان به حیوان و ... را در سی قصه از قصه‌های عامیانه مردم بختیاری و کهگیلویه بررسی کرده است. در پژوهش دیگری با عنوان «ریخت‌شناسی و تحلیل اسطوره‌ای قصه عامیانه دختر و درخت کنار» (۱۳۹۱)

نویسندگان براساس الگوی پیشنهادی پراپ و با رویکرد نمادشناسی اسطوره‌ای به تحلیل این قصه عامیانه پرداخته‌اند. در حوزه مطالعات بومی، تهماسبی کهیانی (۱۳۹۰) در کتاب اوسانه‌های لردگان، نمونه‌هایی از روایت‌های محلی منطقه را (۳۰ افسانه با گویش لری لردگان) به تفکیک گروه همراه با برگردان فارسی و تحلیل مختصر آن‌ها با رویکرد توصیفی گردآوری کرده است. اگرچه این اثر در نوع خود ارزشمند است، اما فاقد خوانش نمادشناختی و تحلیلی عمیق براساس رویکردهای جدید از جمله تحلیل اسطوره‌ای است. محمودی و حاتم‌پور در مقاله «ریخت‌شناسی قصه‌های عامیانه بختیاری براساس الگوی ولادیمیر پراپ» با بررسی قصه‌های پریان نشان داده‌اند که این قصه‌ها به میزان قابل توجهی از الگوی پراپ پیروی می‌کنند (ر.ک. محمودی و حاتم‌پور، ۱۳۹۶، صص. ۱۱۱-۱۳۲).

دسته دیگر، مطالعات مربوط به اسطوره‌کاوی متون که پرشمار نیستند و مهم‌ترین‌شان عبارت‌اند از:

نامورمطلق در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل اسطوره‌کاوی عشق در فرهنگ گیلان» به کاربست روش اسطوره‌کاوی در روایت‌های محلی پرداخته و با بررسی روایت رعنا در منطقه گیلان عناصر تأثیرگذار بازنگری اسطوره عاشقانه رعنا را توضیح داده است. این پژوهش به بررسی ابعاد گوناگون روایت اسطوره‌ای و شرایط گفتمانی، پیرامتنی و فرامتنی افسانه رعنا پرداخته است (ر.ک. نامورمطلق، ۱۴۰۰، صص. ۲۷۷-۳۰۳). همچنین این نویسنده در کتاب *اسطوره‌کاوی عشق در فرهنگ ایرانی* تصویر عشق در فرهنگ ایرانی را از دیدگاه‌ها و جنبه‌های اسطوره‌شناختی آن مورد بررسی و تحلیل قرار داده است. به گفته نامورمطلق «منظور گردآوری مجموعه‌ای از روایت‌های عاشقانه در فرهنگ ایرانی نبود، بلکه هدفی ضروری‌تر وجود داشت و آن هم پرداختن به مصائب و

اسطوره‌کاوی تقابل خیر و شر... _____ حمزه محمدی ده‌چشمه و همکاران

مسائل روز با کمک اسطوره‌های بومی بود» (نامور مطلق، ۱۳۹۷، ص. ۱۱). تسلیمی و همکاران (۱۴۰۴) در مقاله‌ای با عنوان «اسطوره‌کاوی عشق عرفانی در متون اسرارالتوحید، تذکره الاولیا، تمهیدات، مرصادالعباد و عوارف‌المعارف» براساس دیدگاه ژیلبر دوران به اسطوره‌کاوی عشق در متون عرفانی پرداخته‌اند.

آنچه به پژوهش حاضر تمایز می‌بخشد، یکی این است که افسانه «ملک‌جمشید و قلعه دیو» تاکنون از هیچ منظری مورد بررسی قرار نگرفته است و دیگر این‌که این افسانه، نخستین بار، با روش اسطوره‌کاوی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۳. مبانی نظری پژوهش

اسطوره‌کاوی به‌عنوان رویکردی تحلیلی، تلاش دارد از لایه سطحی روایت‌ها عبور کند و به ساختارهای پنهان معنی و رمزگان فرهنگی آن‌ها دست یابد (نامور مطلق، ۱۳۹۷، صص. ۵۲-۵۴؛ نیز همان، ۱۳۹۲، صص. ۴۵۳-۴۵۴، نیز ر.ک. عوض‌پور و همکاران، ۱۳۹۸، صص. ۶۵۳-۶۷۹). در این رویکرد، تحلیل روایت صرفاً بررسی داستان نیست، بلکه آنچه در اسطوره‌کاوی اهمیت دارد توجه به مسائل گفتمانی و فرهنگی اثرگذار بر اسطوره‌های به‌کار رفته در متون است. «اگر اسطوره را یک گفته در نظر بگیریم، در این صورت می‌توان گفت که در اسطوره‌کاوی، اسطوره در بافت اسطوره‌ای خود به همراه اسطوره‌پرداز و اسطوره‌خوان به‌طور هم‌زمان مورد توجه قرار می‌گیرد» (نامور مطلق، ۱۳۹۲، ص. ۴۶۰). مشخص است که کاربرد تعبیر «گفته» درباره اسطوره ضمن این قول، برجسته ساختن بُعد زبانی اسطوره است که با بافت، پیوند دارد.

در کنار اسطوره‌ها، افسانه‌های عامیانه نیز بخش مهمی از سنت روایی فرهنگ‌های بومی را تشکیل می‌دهند. این افسانه‌ها، گرچه در نگاه نخست ساده یا تخیلی به نظر می‌رسند، در واقع بازتاب کهن‌الگوهای اقوام هستند. این‌گونه افسانه‌ها انعکاس‌دهنده

وضعیت روانی جوامع کوچک و بزرگ و مهم‌ترین منبع جامعه‌شناختی یک قوم یا منطقه به‌شمار می‌آیند. «داستان و افسانه و سرگذشت و حکایت و متل و ترانه، هر قدر دور از واقعیت‌های زندگی امروز باشد، باز خواه و ناخواه حقایقی از وضع اجتماعی زندگی مردم آن عصر در آن راه می‌یابد» (محبوب، ۱۳۸۷، ص. ۱۷۰). بسیاری از افسانه‌ها، همچون اسطوره‌ها، از عناصر جادویی، سفر قهرمانی، آزمون و ... بهره می‌برند و از همین رو چه بسا بیش از دیگر متون، قابلیت تحلیل اسطوره‌کاوانه دارند.

۴. بحث و بررسی

۴-۱. روایت اسطوره‌ای

افسانه «ملک‌جمشید و قلعه دیو» روایت‌گر زندگی پسری به نام ملک‌جمشید است که از پدری ستمگر زاده شده و با یاری و کمک سگی وفادار، از تاریکی نجات می‌یابد. او پس از عبور از موانع دشوار، به قلعه‌ای مرموز می‌رسد که دیوی خون‌خوار در آن زندگی می‌کند. با استفاده از تدبیر، شجاعت و یاری موجودات جادویی، دیو را شکست می‌دهد. در ادامه، با خیانت مادر، دیو دوباره بازمی‌گردد و ملک‌جمشید بینایی خود را از دست می‌دهد. اما با شست‌وشوی چشم‌ها در آب چشمه‌ای جادویی و دریافت نشانه‌هایی از کبوتران، بینایی‌اش را بازیافته، بر دیو چیره می‌شود و نظم از دست‌رفته را بازمی‌گرداند. خلاصه این افسانه که راوی آن حسن راضی‌پور، ۹۰ ساله از شهرستان اردل بوده، به شرح زیر است:

روزی روزگاری، پادشاهی بود که هر چه زن می‌گرفت، بعد از یه مدتی گردنشون رو می‌زد و می‌گشت. آخرین زنش از او پسری به دنیا آورد که اسمش رو گذاشتند ملک‌جمشید. ملک‌جمشید یه سگ هم داشت که باهش دوست و همدم بود و او را

اسطوره‌کاوی تقابل خیر و شر... _____ حمزه محمدی ده‌چشمه و همکاران

همه‌جا با خودش می‌برد. روزی پادشاه تصمیم گرفت زنش را گردن بزنه، زن به ملک‌جمشید گفت: «پسرم بابات می‌خواد منو بکشه، چیکار کنم؟» ملک‌جمشید گفت: «وسایلت را جمع کن تا با هم از این‌جا فرار کنیم». بعدش مادرش را سوار بر اسب کرد و با سگش پشت به شهر و رو به بیابون تاخت. اونقدر رفتند تا به قلعه‌ای رسیدند که دود باریک و سیاهی از دودکشش بالا می‌رفت. توی قلعه پُر بود از همه‌جور وسیله زندگی و خوراکی که حد و حساب نداشت. از این طرف بشنو که این قلعه منزل دیوی بود که روزها به شکار می‌رفت و شب‌ها برمی‌گشت. وقتی دیو اومد و ملک‌جمشید را دید، فریاد زد: «هیم ای ملک‌جمشید تو کجا، این‌جا کجا، باید تکه و پاره‌ات کنم! و یه تخته سنگ بزرگ را به سمتش پرتاب کرد، اما ملک‌جمشید با شمشیر ضربه‌ای به دیو زد تا بی‌هوش روی زمین افتاد. بعدش دیو را داخل چاه قلعه انداخت و تخته‌سنگی را روی چاه گذاشت. از اون روز به بعد، ملک‌جمشید به همراه سگ و اسبش روزها به شکار می‌رفت و مادرش توی قلعه می‌موند. تا این‌که یه روز دیو متوجه تنهایی زن شد، از این‌رو نقشه‌ای کشید و از توی چاه صدا زد: «ای مادر ملک‌جمشید، اون شیری که به پسرِت دادی، شیشه‌ی جون من در فلون اطاق قلعه است، بیار بشکنمش تا بمیرم. آخه با اون ضربه‌ای که ملک‌جمشید بهم زده خیلی درد می‌کشم. مادر دلش سوخت و شیشه را آورد و به دیو داد. دیو نیز محتوای شیشه را که داروی درمونس بود، سر کشید و فوری سر حال شد، تخته‌سنگ رو کنار زد و از چاه بیرون اومد و زن را فریب داد و با او ازدواج کرد و هر روز که ملک‌جمشید به شکار می‌رفت، دیو می‌اومد تو قلعه و غروب‌ها دوباره توی چاه قایم می‌شد. یه روز دیو به زنش گفت: «اگه ملک‌جمشید بفهمه من زنده‌ام و با تو ازدواج کردم، هر دو تامون رو می‌کشه!». زن گفت: «ناراحت نباش امروز که از شکار اومد خودم را به مریضی می‌زنم و می‌گم که «سیب دست‌چپ»

برام خوبه. اونوقت او برای پیدا کردن سیب راهی سفر می‌شه و دیگه هم برنمی‌گرده. طرف‌های غروب که ملک‌جمشید برگشت، دید که مادرش مریض توی رختخواب افتاده. گفت: «ننه بمیرم برات چی شده؟» مادر گفت: «حالم خیلی بده ولی اگه «سیب دست‌چپ» بود که می‌خوردم، حالم خوب می‌شد». ملک‌جمشید هم رفت دنبال «سیب دست‌چپ». توی راه، دختر زیبایی را دید که دیوی روی زانوش خوابیده بود. تا چشمش به ملک‌جمشید افتاد، گفت: «من دختر پادشاه فلون ولایتم. الان دوساله که دیو منو دزدیده و به این‌جا آورده. ملک‌جمشید شمشیرش را از غلاف کشید که دیو را بکشه». دیو گفت: «قسمات می‌دهم که منو نکشی، یه روزی به دردت می‌خورم». ملک‌جمشید دیو رو غلام حلقه‌به‌گوش خودش کرد و به‌همراه دختر به طرف ولایت پادشاه به راه افتاد تا سراغ «سیب دست‌چپ» را از او بگیره. پادشاه تا دخترش را دید خوشحال شد و به ملک‌جمشید گفت: «درعوض چه کاری می‌تونم برات انجام بدم؟». ملک‌جمشید جریان مریضی مادرش را براش تعریف کرد و پادشاه هم «سیب دست‌چپ» رو بهش نشون داد. ولی وقتی به قلعه برگشت، دیو و مادر دوباره نیرنگ زدند و با طناب دست‌های ملک‌جمشید را بستند و چشم‌هاش را درآوردند. بعد نیز اون را از قلعه بیرون کردند. ملک‌جمشید همراه سگ رفت تا به چشمه‌ای رسید و کنار چشمه نشست. یهو دو تا کبوتر اومدند روی درخت و یکی از اون‌ها به دیگری گفت: «اگه این آدم بفهمه، باید چشم‌هاش رو هفت مرتبه با آب این چشمه بشوره، بعد از برگ‌های این درخت خشک کنه و دور چشم‌هاش بریزه تا بینایی‌ش برگرده». ملک‌جمشید همین کار رو کرد و بینایی‌اش برگشت. بعدش به قلعه برگشت و با شمشیرش دیو رو قلیه‌قلیه کرد. مادر التماس کرد: «ای ملک‌جمشید مادر به قربونت بره، اومدی». ولی ملک‌جمشید گفت: «تو با دیو شوهر کردی و چشم‌های منو درآوردی!» و

اسطوره‌کاوی تقابل خیر و شر... _____ حمزه محمدی ده‌چشمه و همکاران

اون رو هم با شمشیر به دونیم کرد و به سردر دروازه زد. بعد هم قلعه رو خراب کردند و با دختر پادشاه ازدواج کرد. اون پسر دیو هم پیش‌شون موند و تا آخر عمر روزگار را بدون ناراحتی گذروندند (راوی، حسن راضی‌پور، به نقل از کیوانی، ۱۳۹۳، صص. ۲۷۵-۲۸۱).

در این روایت، قهرمان از دل ستم می‌گریزد، با یاری نیرویی وفادار (سگ) به سفر می‌رود، با نیروی تاریکی (دیو) روبه‌رو می‌شود، دچار بحران (نابینایی) شده و پس از آزمونی مجدد، به رستگاری و پیروزی می‌رسد. این الگو براساس ساختار روایت‌های اسطوره‌ای نیز قابل تحلیل است و با «سفر قهرمان» هم‌خوانی دارد؛ سفری که طی آن فرد از ناپختگی به بلوغ و از ترس به آگاهی می‌رسد. البته چنین قابلیت‌هایی با افسانه بودن آن در تضاد نیست، بلکه در واقع، نشان می‌دهد همه روایات، در سطح کلی‌تر، کمابیش از الگوهای واحدی پیروی می‌کنند.

۲-۴. تحلیل مضمونی روایت

افسانه «ملک جمشید و قلعه دیو» هم‌چون بسیاری از روایت‌های عامیانه، لایه‌هایی از مضامین بنیادین و نمادهای فرهنگی نهفته دارد که با تحلیل دقیق آن‌ها می‌توان به درکی عمیق‌تر از نظام فرهنگی، روان‌شناختی و اجتماعی قوم بختیاری دست یافت. این مضامین، برخاسته از ناخودآگاه جمعی و تجربه‌های زیسته قومی‌اند که با زبانی نمادین و رمزآلود بیان می‌شوند.

۱-۲-۴. تقابل خیر و شر

نخستین مضمون برجسته در این افسانه، تقابل خیر و شر است؛ الگویی که در بسیاری از روایت‌های اسطوره‌ای و کهن‌الگویی تکرار می‌شود. در این ساختار، دیو نماد شر مطلق، نیروی تهدیدکننده نظم، اخلاق و زندگی انسانی است.

کل شخصیت شر (دیو) منفی است؛ هدف‌های او خراب کردن و فاسد کردن و بدشکل کردن است. بزرگ‌ترین کار او وارد آوردن رنج و مرگ و فساد و تباهی آشکار بر انسان، سردهسته آفریدگان خداست. هرچه در انسان و در جهان بد است، چه بدی جسمانی و چه بدی اخلاقی، کار او است (هینلز، ۱۳۹۱، صص. ۸۳-۸۴).

در حالی که ملک جمشید نماد خیر، شجاعت، پاکی و حافظ عدالت است.

طرف‌های غروب که ملک جمشید به سمت قلعه برمی‌گشت، صدای گریه‌ای را شنید، نگاه کرد بچه‌ای را دید، بغلش کرد و با خود گفت: این بچه کجا بوده! اون را به خونه آورد و به مادرش داد و گفت: ننه این بچه را سر راه پیدا کردم، گناه داره. تو، توی خونه تنهایی، بزرگش کن (کیوانی، ۱۳۹۳، ص. ۲۷۶).

این تقابل خیر و شر در سطحی فراتر از یک نبرد فیزیکی، بازتاب چالش‌های درونی انسان در مسیر بلوغ و رشد نیز هست. شکست دیو به دست قهرمان، نه فقط یک پیروزی فردی، بلکه بازگرداندن تعادل اخلاقی و هنجارهای برهم‌خورده است.

ملک جمشید تخته‌سنگ را از روی چاه برداشت، دیو را بیرون کشید و با شمشیر قلبه‌قلبه‌اش کرد. در همین لحظه قافله به قلعه رسید، ملک جمشید گفت: بیاید هرچی که توی قلعه است، بار کنید و ببرید (کیوانی، ۱۳۹۳، ص. ۲۸۰).

در این تقابل، ملک جمشید به‌عنوان نماینده خیر در برابر دیو که نماینده بدی است، پیروز می‌شود. پیروزی ملک جمشید بر دیو، در ظاهر یک نبرد جسمانی است، اما در حقیقت بیانگر غلبه خرد بر جهل و نیز غلبه راستی بر دروغ است. با شکست دیو، قلعه - که نماد شر و شیاهی است - فرو می‌پاشد و نور عدالت و دانایی جای آن را می‌گیرد. در واقع، این داستان بیان‌کننده پیام اسطوره‌های ایرانی است که در هر دوره، نیروی خیر اگر با شجاعت و پایداری همراه شود، سرانجام بر بدی و تاریکی چیره می‌گردد.

اسطوره‌کاوی تقابل خیر و شر... _____ حمزه محمدی ده‌چشمه و همکاران

۲-۲-۴. آزمون و بلوغ

مضمون آزمون و بلوغ نیز در روایت پررنگ است. ملک‌جمشید در مسیر خود با چندین آزمون روبه‌رو می‌شود: نخست، گریز از قتل؛ دوم، نبرد با دیو؛ سوم، مواجهه با خیانت مادر و چهارم، بازیابی بینایی. این مراحل، به‌وضوح با ساختار آزمون قهرمانانه در اسطوره‌ها هم‌خوانی دارد.

در اساطیر بیشترین انجام‌دهندگان آزمون‌های سخت و دشوار، پهلوانان و قهرمانان هستند که الگوهای رفتاری جامعه خود به‌شمار می‌رفته‌اند. پهلوانان در برابر جبر حوادث و هنگامی‌که باید یک‌رشته ارزش‌ها را در برابر ارزش‌های دیگر قرار دهند، ناگزیر می‌شوند دست به‌گزینشی قاطعانه و سرنوشت‌ساز بزنند (تقی‌زاده و همکاران، ۱۴۰۲، ص. ۲۸).

آزمون‌ها در این افسانه، هم جسمی‌اند و هم روانی، چراکه ملک‌جمشید باید با ترس، تردید، ناامیدی و خیانت مواجه شود تا بتواند از مرحله‌ای به مرحله‌ی دیگر گذر کند. برای نمونه آخرین آزمونی که ملک‌جمشید با آن مواجه می‌شود، بازیابی بینایی است. بینایی دوباره ملک‌جمشید نماد بازگشت روشنایی خرد به انسان، پس از عبور از تاریکی جهل و فریب است.

دختر، چشم‌ها را از دهن سگ گرفت و هفت مرتبه با آب چشمه شست و سر جاش گذاشت و بعد، مقداری از برگ درخت را خشک و غربال کرد و دور چشم‌های او (ملک‌جمشید) ریخت تا بینایی‌اش را به‌دست آورد (کیوانی، ۱۳۹۳، ص. ۲۸۰).

۳-۲-۴. وفاداری

از دیگر مضامین مهم افسانه، وفاداری در برابر خیانت است. دو قطب معنایی که حضورشان در ادبیات عامه و اسطوره‌های کهن، ریشه‌ای ژرف دارد. در این ساختار،

«سگ» به عنوان نماد وفاداری مطلق و یار همیشگی قهرمان، تجسم پایداری و صداقت در جهانی ناپایدار و آکنده از آزمون‌هاست.

با دقت در اساطیر و معتقدات ملل گوناگون می‌توان پذیرفت که همراهی سگ با کسانی که زنده به آسمان عروج می‌کنند یا در مَغاک زمین (غار، چاه، گودال، زیرزمین و ...) تا ابد بی‌مرگ می‌مانند و یا به جهان دیگر می‌روند و برمی‌گردند، بن‌مایه‌ای جهانی است که حتماً بر پایهٔ باوری ویژه و بسیار کهن شکل گرفته است (آیدنلو، ۱۳۹۶، ص. ۱۴۵).

در برابر، «مادر» که از جایگاه یک یاریگر نخستین به هم‌پیمان دیو بدل می‌شود، نمود پیچیدگی و دوگانگی شخصیت زنانه در اسطوره‌هاست؛ زنی که می‌تواند هم مادر مقدس و حامی باشد و هم وسوسه‌گر و فریبنده.

زن در قصه‌ها و افسانه‌های عامیانه گاهی به‌عنوان شخصیت اصلی و در نقش فعال، صفاتی از قبیل: حيله‌گری، هفت‌خطی، توطئه‌چینی، تهمت‌زدن و خیانت علنی دارد ... در نقش منفی، زن به‌ندرت چیزی است بیش از یک موجود خواستنی (مارزلف، ۱۳۷۱، ص. ۴۵).

۴-۲-۴. باززایی

مضمون باززایی نیز در لایه‌های پایانی داستان حضور دارد. نابینایی ملک‌جمشید، مرحله‌ای از مرگ نمادین است و بازگشت بینایی با نوشیدن آب چشمه، نشانه‌ای از تولد دوباره. هنگامی که قهرمان داستان بعد از بینا شدن به نوعی، تحولی تازه می‌یابد و دگرگون می‌شود، زمینه را برای تغییر و دگرگونی اجتماعی فراهم می‌کند. «قهرمان پس از تحول، باید از وضعیت تازه خود برای اصلاح جهان استفاده کند، در غیر این صورت تحول قهرمان، فاقد اهمیت اجتماعی خواهد بود» (رسمی، ۱۴۰۱، ص. ۶۵). در افسانهٔ

اسطوره‌کاوی تقابل خیر و شر... _____ حمزه محمدی ده‌چشمه و همکاران

ملک‌جمشید و قلعه دیو نیز قهرمان داستان، پس از آن‌که با یاری دختر پادشاه، بینایی خود را به دست می‌آورد (تولد دوباره)، به دنبال اصلاح وضع موجود است و در این مسیر لحظه‌ای درنگ نمی‌کند.

ملک‌جمشید تا حالش خوب شد، از زمین بلند شد و گفت: باید به قلعه برگردم. هرچه دختر گریه و زاری و التماس کرد که نرو، کشته می‌شی، ملک‌جمشید گفت: غیرممکنه، باید برم (کیوانی، ۱۳۹۳، ص. ۲۸۰).

این باززایی به نوعی با ایجاد نظم نو نیز در پایان داستان نمود می‌یابد، آنجا که پادشاه آغاز داستان، سمبل بی‌عدالتی و خشونت است، اما در پایان، ملک‌جمشید پس از پیروزی بر دیو، وارث قلمرو پدر می‌شود و اوضاع را به روال جدید درمی‌آورد. این گذار از آشوب به نظم و از ظلم به عدالت، در بسیاری از افسانه‌ها بازتاب‌دهنده آرزوی جمعی برای بازسازی ساختارهای فروپاشیده و رسیدن به تعادل فرهنگی است.

۴-۲-۵. انسان و طبیعت

از دیگر مضامین پنهان اما مؤثر این افسانه پیوند انسان و طبیعت است که جنبه اسطوره‌ای آن مورد تأکید (محلوجی‌زاده و همکاران، ۱۴۰۱، صص. ۱۹۸-۱۹۹) قرار گرفته است. چشمه، سیب، قلعه، حیوانات و پرندگان، همگی حامل معنا هستند و با نقش فعالی که در تحول قهرمان ایفا می‌کنند، نشان می‌دهند که در بستر فرهنگ بومی، طبیعت صرفاً پس‌زمینه روایت نیست، بلکه بخشی جدایی‌ناپذیر از سازوکار معنایی داستان به‌شمار می‌آید. در فرهنگ بختیاری طبیعت و عناصر طبیعی در زندگی مردم کارکرد هویت‌بخشی دارند. به بیان دیگر، فرهنگ مردمان بختیاری با طبیعت درهم تنیده شده است. «جدایی فرهنگ از طبیعت اشتباه است، اما ارتباط متقابل آن‌ها اصلاً بدان

معنا نیست که طبیعت را کوچک یا جدا از فرهنگ بدانیم» (کاسیرر، ۱۳۶۰، ص. ۴۱). بنابراین، افسانه «ملک جمشید و قلعه دیو» حاوی شبکه‌ای از مضامین فرهنگی، اخلاقی و روان‌شناختی است که درهم تنیده‌اند. این مضامین، اگرچه در قالب روایتی ساده بیان شده‌اند، اما حامل لایه‌های عمیقی از معنا هستند که تنها با اسطوره‌کاوی می‌توان آن‌ها را بازیابی کرد.

۳-۴. بررسی تطبیقی روایت

این افسانه هم‌چون بسیاری از روایت‌های اسطوره‌ای حول محور سفر قهرمان، نبرد خیر و شر، بازیابی، خیانت و نجات شکل گرفته است. تطبیق این روایت با برخی روایت‌های شناخته‌شده ایرانی و جهانی، جنبه‌های مشترک آن‌ها را آشکارتر می‌سازد. افسانه بختیاری «ملک جمشید و قلعه دیو» با برخی روایت‌های آیینی نظیر «میترا» در آیین مهر اشتراک مفهومی دارد؛ قهرمانی که به درون غار می‌رود، با دیوی کیهانی می‌جنگد و سرانجام بر تاریکی چیره می‌شود.

مهر کسی است که از نظم یا راستی محافظت می‌کند. اوست که بر دیوان دروغ می‌تازد و آنان را شکست می‌دهد، کسی است که چون پیمان مربوط با ادوار گوناگون تاریخ جهان به پایان رسید، به داوری می‌پردازد (هینلز، ۱۳۹۱، صص. ۱۲۰-۱۲۱).

در روایت حاضر نیز، قلعه عملکردی غارمانند دارد؛ جایی که قهرمان باید با نیروی آشوب در دل تاریکی روبه‌رو شود تا به روشنایی برسد. عنصر قلعه در این افسانه، نماد قلمرو ناشناخته و عرصه مواجهه با ناخودآگاه تاریک جمعی است. «به زعم یونگ، نماد بهترین تصویر ممکن برای تجسم چیزی است که نسبتاً ناشناخته است و نمی‌توان آن را به شیوه‌ای روشن‌تر نشان داد» (دلاشو، ۱۳۶۴، ص. ۹).

اسطوره‌کاوی تقابل خیر و شر... _____ حمزه محمدی ده‌چشمه و همکاران

در اسطوره‌های ایرانی، نخستین شباهت این افسانه را می‌توان با داستان فریدون شاهنامه یافت؛ قهرمانی که از ظلم پدرسالارانه ضحاک می‌گریزد، در دامان مادر پنهان می‌شود، سپس با گذر از آزمون‌ها، به نماد عدالت و نجات‌بخشی تبدیل می‌شود. در هر دو روایت، نقش مادر و نیز رویارویی با تجسم شر (دیو یا ضحاک) عنصری محوری است. با این حال، تفاوتی مهم در پیچیدگی شخصیت مادر در افسانه «ملک‌جمشید» دیده می‌شود؛ جایی که او از نقش نجات‌بخش به خیانت‌گر تبدیل می‌شود. «روزها که ملک‌جمشید بی‌خبر از همه‌جا به شکار می‌رفت، دیو به قلعه می‌آمد و نزدیک غروب داخل چاه مخفی می‌شد. تا این‌که مدتی گذشت و زن از دیو حامله شد» (کیوانی، ۱۳۹۳، ص. ۲۷۶).

افسانه حاضر را می‌توان با روایت عامیانه کوراوغلو^۲ در فرهنگ ترکمن‌ها و آذری‌ها تطبیق داد. در این روایت قهرمان پس از ظلم و نابینایی پدرش به کوهستان می‌گریزد، یاران خود را گرد می‌آورد و برای انتقام و برقراری عدالت بازمی‌گردد.

کوراوغلو ستم‌دیده‌ای است که کمر به نجات ستم‌دیدگان بسته است. کورکردن پدرش اگرچه کاسه صبر و تحمل او را لبریز و آتش خشم و کینه‌اش را شعله‌ور کرده، اما آنچه او را به تاریخ و افسانه می‌پیوندد همین عامل تبدیل شدن انتقام‌جویی شخصی به گرفتن انتقام عمومی است (رئیس‌نیا، ۱۳۶۸، ص. ۱۸۹).

بازگشت بینایی، که آن را در روایت بختیاری دیدیم، در روایت کوراوغلو هم وجود دارد. همچنین در هر دو روایت، وفاداری نیروهای یاریگر و وجود حیوانات نمادین (سگ در افسانه بختیاری و اسب در روایت کوراوغلو) تقویت‌کننده مسیر قهرمان هستند.

از منظر ساختاری، افسانه حاضر به روایت‌های کهن‌الگوی سفر قهرمان کمبل شباهت دارد؛ سفر ملک‌جمشید، مشتمل بر مرحله جدایی (فرار از پدر)، ورود به جهان

ناشناخته (قلعه دیو)، آزمون‌ها، یاری موجودات جادویی و بازگشت به سرزمین اصلی است.

قهرمان از زندگی روزمره دست می‌کشد و سفری مخاطره‌آمیز به حیطة شگفتی‌های ماوراءالطبیعه را آغاز می‌کند: با نیروهای شگفت در آن‌جا روبه‌رو می‌شود و به پیروزی قطعی دست می‌یابد. هنگام بازگشت از این سفر پر رمز و راز، قهرمان نیروی آن را دارد که به یارانش برکت و فضل نازل کند (کمبل، ۱۳۸۴، ص. ۴۰). در میان اسطوره‌های جهانی نیز، افسانه «ملک جمشید و قلعه دیو» با نمونه‌هایی چون «پرسئوس» در اساطیر یونان، شباهت‌هایی در یاری رساندن موجودات جادویی و مواجهه با هیولای اهریمنی دارد.

کمک‌های جادویی به پرسئوس نه تنها او را قادر می‌سازد تا بر هیولاهای وحشتناک غلبه کند، بلکه نماد ارائه ابزارهای لازم برای مقابله با تاریکی است. هر هیولای اهریمنی که پرسئوس به آن مواجه می‌شود، نمایانگر نوعی ترس یا چالش است (همیلتون، ۱۳۸۷، ص. ۲۵۷).

به‌ویژه نقش حیوانات در همراهی قهرمان که در روایت بختیاری با سگ وفادار برجسته شده، نشان‌دهنده وجود یک الگوی جهانی در ساختار قصه است. «ملک جمشید گفت: این سگ باوفا ده روزه که غذا نخورده و چشم‌های منو صحیح و سالم توی دهنش نگه داشته ... (کیوانی، ۱۳۹۳، ص. ۲۸۰).

این افسانه همچنین با داستان «اودیپوس» در اساطیر یونان نیز نوعی مشابهت معکوس دارد. در هر دو روایت با پدری سلطه‌گر مواجه هستیم؛ درحالی که ملک جمشید با کنش فعالانه و خودآگاه، مسیر قهرمانانه را انتخاب می‌کند اما اودیپ، مقهور و مغلوب سرنوشت دست به پدرکشی می‌زند.

اسطوره‌کاوی تقابل خیر و شر... _____ حمزه محمدی ده‌چشمه و همکاران

در داستان اودیپوس، پدر، مادر و خود وی سرنوشتی انفعالی دارند که تقدیر خدایان برایشان رقم زده است و این سرنوشت در ابتدای داستان برایشان محقق شده است. داستان روایت‌کننده سرنوشتی فعال و خودخواسته است که اودیپوس آگاهانه و با خواست خود برای خویش رقم می‌زند (سوفوکل، ۱۳۷۸، مقدمه). این تفاوت نشان می‌دهد که در فرهنگ بختیاری، قهرمان علاوه بر این‌که قربانی سرنوشت نیست، از آگاهی اخلاقی نیز برخوردار است و خواهان بازسازی نظم از دست رفته است.

۴-۴. روان - اسطوره‌کاوی روایت

چنان‌که گذشت، روان‌کاوی اسطوره در متن مورد تحقیق، بخشی از روش اسطوره‌کاوی متون است و از روان - اسطوره‌کاوی (ر.ک. عوض‌پور و همکاران، ۱۳۹۸، صص. ۲۳۳-۲۷۰) افسانه ملک جمشید و قلعه دیو، نکات زیر برمی‌آید:

۴-۴-۱. سفر و تغییرات درونی قهرمان و مواجهه با دیو (سایه)

روایت «ملک جمشید و قلعه دیو» نمونه‌ای برجسته از کسب تجربه‌های درونی قهرمان در فراز و فرود سفر بیرونی اوست که با عبور از سایه‌ها، سرانجام به بییش و بازسازی هویت می‌رسد. «کهن‌الگوی قهرمان، معرف جست‌وجوی من به دنبال هویت و تمامیت است» (ووگلر، ۱۳۸۷، ص. ۳۶). سفر قهرمان نه‌تنها نمایانگر آزمونی بیرونی، بلکه بازتاب تقابل نیروهای ناخودآگاه درون انسان است.

از نظر یونگ کار اصلی قهرمان، کشف خودآگاه خویشتن است؛ یعنی آگاهی به ضعف‌ها و توانایی‌های خود که از طریق مواجه شدن با جنبه‌های مختلف روان، شناخت آن‌ها امکان‌پذیر می‌شود و معمولاً با ورود قهرمان به جاده آزمونها و

شروع سفرهایی سخت و طاقت‌فرسا تحقق پیدا می‌کند (اصغری و ستاری، ۱۴۰۱، ص. ۶۸).

قهرمان روایت بختیاری نیز در پیمودن مسیر سخت سفرش با تهدیدها و موانعی روبه‌رو می‌شود که زمینه را برای ورود قهرمان به خودآگاهی و شناخت چالش‌ها و فرصت‌ها فراهم می‌سازد.

ملک‌جمشید گفت: وسایلت را جمع کن تا با هم از این‌جا فرار کنیم ... بعد دروازه را باز کرد و به داخل قلعه رفت. طرف‌های غروب که شد ملک‌جمشید دیوی را دید که از آسمون تنوره می‌کشید و به پایین اومد (کیوانی، ۱۳۹۳، صص. ۲۷۵-۲۷۶).

اما تقابل اصلی روانی در این روایت، در مواجهه با دیو شکل می‌گیرد. دیو، نماد سایه است. (ر.ک. یونگ، ۱۳۹۲، صص. ۱۷۵-۱۷۶). آن بخش از روان که سرکوب شده، اما در ناخودآگاه فعال است و در صورتی که شناخته نشود، فرد را نابود می‌کند. من خویشتن همواره با سایه در ستیز است. این ستیزه در کشمکش انسان برای دست‌یافتن به خودآگاهی به صورت نبرد میان قهرمان با قدرت‌های شر که به هیبت ازدها و دیگر اهریمنان نمود پیدا می‌کنند، بیان شده است (همان، ص. ۱۷۵). دیو شروع به داد و بیداد کرد: هیم ای ملک‌جمشید تو کجا، این‌جا کجا. باید که تکه و پاره‌ات کنم... ملک‌جمشید شمشیرش را کشید و ضربه‌ای به دیو زد، بعد او را بلند کرد و داخل چاه قلعه انداخت (کیوانی، ۱۳۹۳، ص. ۲۷۶).

۴-۲. تولد دوباره و مادر دوگانه

نابینایی نمادین، تجسم کور شدن آگاهی در برابر نیروی سرکوب‌شده است و بازگشت بینایی پس از شست‌وشو در چشمه، مرحله‌ای است که به بازیابی و تولد دوباره قهرمان

اسطوره‌کاوی تقابل خیر و شر... _____ حمزه محمدی ده‌چشمه و همکاران

از نظر روانی می‌انجامد. «تولد دوباره‌ای که حاصل یگانگی خودآگاهی و ناخودآگاهی است با خروج از فضایی تاریک صورت می‌گیرد که نمادی از زهدان مادر است» (حسینی، ۱۳۹۴، ص. ۱۹).

نقش مادر نیز در تحلیل این افسانه برجسته است؛ مادر در آغاز روایت، ناجی و در ادامه خائن است. این دوگانگی، نشان‌دهنده کهن‌الگوی «مادر کبیر - مادر تاریک» است که به صورت هم‌زمان پرورنده و ویرانگر عمل می‌کند.

مادر کبیر کهن‌الگویی است که در ناخودآگاه جمعی همه انسان‌ها وجود دارد و حتی اگر مادر بیولوژیکی حضور نداشته باشد، این تصویر در ناخودآگاه نقش می‌بندد... مادر تاریک بیانگر سایه این کهن‌الگو است و در خواب‌ها، رؤیاها و افسانه‌ها به صورت چهره‌های ترسناک و مرگ‌آفرین دیده می‌شود. (ر.ک یونگ، ۱۴۰۳، صص. ۲۴۵-۲۷۳).

چنین شخصیتی به پیچیدگی سفر قهرمان افزوده و بحران اعتماد روانی را تشدید می‌کند. «مادر، دیو را صدا زد و بهش گفت: چشم‌های ملک‌جمشید را دربیار. ملک‌جمشید که تازه جریان را فهمیده بود، هرچه به مادرش التماس کرد، فایده‌ای نداشت» (کیوانی، ۱۳۹۳، ص. ۲۷۸).

۴-۵. جامعه - اسطوره‌کاوی روایت

نگاه جامعه‌کاوانه به تغییرات اسطوره در متن مورد تحقیق هم مرحله‌ای از اسطوره‌کاوی است (ر.ک. عوض‌پور و همکاران، ۱۳۹۸، صص. ۸۱۷-۸۴۷؛ نیز نامورمطلق، ۱۳۹۷، ص. ۵۰) که ذیلاً نکات مربوط به آن را می‌آوریم:

۴-۵-۱. بحران قدرت و دگرگونی نقش زن

در روایت ملک‌جمشید، ساختار قدرت سنتی، گسست‌های خانوادگی و بازتعریف مشروعیت بازنمایی می‌شود. پدر که باید حافظ نسل و استمرار قدرت باشد، خود عامل

تهدید است. «در روزگاران گذشته پادشاهی زندگی می‌کرد که هرچه زن می‌گرفت، پس از یه مدت زندگی، گردن‌شون را می‌زد و اون‌ها را می‌کشت» (کیوانی، ۱۳۹۳، ص. ۲۷۵). به نظر می‌رسد این گسست‌های پیاپی در درون خانواده، بازتابی از بحران اعتماد در ساختارهای سنتی پدرسالار است. «جبرهای اجتماعی و تاریخی، خواسته‌های فردی را نادیده می‌گیرند: شخصیت، فردیت، منش و حتی اعتماد فرد در برابر ساختارهای اجتماعی رنگ می‌بازد و در داستان نیز به تیپ و ساختار کلی بدل می‌شود» (تسلیمی، ۱۳۹۰، ص. ۱۸۱).

نقش مادر نیز از منظر جامعه‌شناسی خانواده، نمایانگر تضاد وفاداری خانوادگی با وفاداری به قدرت مسلط (دیو) است. او که ابتدا در نقش حامی است، در ادامه در خدمت دیو درمی‌آید.

مادر ملک‌جمشید دلش به حال دیو سوخت، به اطاق رفت و همون شیشه‌ای را که دیو خواسته بود، از روزنه‌ای به داخل چاه پرت کرد. دیو نیز محتوای شیشه را سر کشید، از چاه بیرون اومد و با حرف‌های زن را فریب داد و با او ازدواج کرد (کیوانی، ۱۳۹۳، ص. ۲۷۶).

این دگرگونی، بحران نقش زن در ساختار قدرت مردسالار را برجسته می‌کند. مادر ملک‌جمشید از طرفی با یک خانواده کاملاً مردسالار روبه‌روست که بیشتر تصمیم‌ها در اختیار نیروی مردان است و از سوی دیگر، چون قدرت معمولاً از طریق فرایند تصمیم‌گیری، ارزیابی می‌شود، از هیچ قدرتی به‌مثابه مردان برخوردار نیست و تسلیم خواسته‌های دیگران (دیو) می‌شود. «فرهنگ بختیاری تا حد زیادی، فرهنگی مردسالار است و زنان در آن مانند بسیاری از جوامع دیگر، مطیع و وابسته به مردان‌اند» (رضایی و عبدوند، ۱۳۹۲، ص. ۲۴۶).

اسطوره‌کاوی تقابل خیر و شر... _____ حمزه محمدی ده‌چشمه و همکاران

۴-۵-۲. نمادهای فرهنگی و بازسازی هویت جمعی

از دیدگاه جامعه‌شناختی، عناصر محوری مانند «قلعه»، «چشمه» و «سگ» تنها نمادهای داستانی نیستند، بلکه از دل زیست‌بوم و حافظه جمعی مردم بختیاری سرچشمه گرفته‌اند. قلعه نه فقط پناهگاه، بلکه هویت مشترک و سنگر جمعی است:

ملک‌جمشید نگاهی کرد و قلعه‌ای را دید که دود باریک و سیاهی از دودکشش بالا می‌رفت. نزدیک شد و دروازه را باز کرد و به داخل قلعه رفت که دید اون‌قدر وسیله زندگی و تجملی و خوراکی هست که حد و حساب نداره (کیوانی، ۱۳۹۳، ص. ۲۷۵).

در فرهنگ بختیاری، قلعه و چشمه بیش از هر چیز نماد پایداری و هم‌بستگی خانوادگی‌اند. چشمه در این روایت، مفهوم حیات، پاکی و امید به رهایی دارد، چراکه بازیابی بینایی ملک‌جمشید پس از شست‌وشو در آب چشمه، نشان‌دهنده تحول نهایی و تولد دوباره قهرمان است.

عبور از رود و دریا و شست‌وشو در چشمه‌ها به‌عنوان یکی از کهن‌الگوهای پرکاربرد مطرح هستند و موجب تولد دوباره قهرمانان می‌شوند. برکت‌بخشی، شفابخشی و اندیشه یافتن زندگی جاودان از خویشکاری‌های چشمه‌ها و آب‌ها در قصه‌ها هستند (چالاک، ۱۴۰۰، ص. ۴۳).

در بستر فرهنگی جامعه بختیاری، افسانه «ملک‌جمشید و قلعه دیو» صرفاً تکرار نبرد خیر و شر نیست، بلکه نمایانگر هم‌زیستی، وفاداری و پیوستگی نسل‌هاست. سگ به‌عنوان همراه وفادار قهرمان، نشانه پیوند انسان با طبیعت و اهمیت اعتماد در روابط اجتماعی است. در سنت‌های فولکلور ایران، سگ همواره نشانه وفاداری و پاسداری از ارزش‌های خانواده تلقی شده است؛ همان‌طور که در این افسانه استحکام روابط خانوادگی و تلاش قهرمان برای نجات مادر، به‌عنوان هنجاری اجتماعی همواره برجسته

می‌شود. «ملک جمشید به مادرش گفت: من تو را از دست پدرم نجات دادم، کمکت کردم. اون وقت تو در عوض به دیو شوهر می‌کنی و چشم‌های منا درمیاری...» (کیوانی، ۱۳۹۳، ص. ۲۸۰). این وفاداری، جوهره فرهنگ جامعه بختیاری است که انسجام خانوادگی را اساس بقای جمعی می‌داند. «اگر جامعه‌ای خواهان بقای خود باشد، میراث فرهنگی نیز باید تداوم یابد. این امری است که تنها از طریق اجتماعی شدن در خانواده امکان‌پذیر است.» (رنجبر و ستوده، ۱۳۸۶، ص. ۱۲۳)

از دیدگاه فرهنگی، افسانه ملک جمشید تلاش برای بازسازی نظم اخلاقی و ارزش‌های سنتی است. «قصه جزء مهمی از میراث فرهنگی هر قوم به شمار می‌رود. در قصه ارزش‌های سنتی و پس‌زمینه‌های فرهنگی و روان‌شناختی هر قوم و حوادث و سوانح اجتماعی جاری انعکاس می‌یابد» (الولساتن، ۱۳۷۴، ص. ۱۲) این افسانه به‌عنوان بازتاب‌دهنده زیست‌بوم، تاریخ قومی و حافظه فرهنگی بختیاری، نسل‌به‌نسل منتقل شده و با خلق رمزگان نمادین، در هویت فرهنگی قومی حضور دارد.

۵. نتیجه

«ملک جمشید و قلعه دیو» در ظاهر افسانه‌ای عامیانه است، اما در لایه‌های درونی خود، مضامین اسطوره‌ای عمیقی را دربر دارد. با بررسی روایت مشخص شد که تقابل بنیادین خیر و شر، نه تنها در سطح داستانی، بلکه در ساحت روانی، اجتماعی و فرهنگی نیز جریان دارد. در این افسانه، ملک جمشید نماینده نیروهای آگاه، اخلاقی و انسانی است که با سایه‌ها و تاریکی‌های درون و بیرون روبه‌رو می‌شود؛ از پدر سرکوب‌گر و دیو تاریک گرفته تا مادر دوچهره و قلعه ترسناک. تحلیل اسطوره‌ای روایت، نشان داد که الگوی بنیادین سفر قهرمان در این افسانه حضور دارد؛ جایی که قهرمان از مرکز قدرت می‌گریزد، به جهان ناشناخته (قلعه دیو) ورود می‌کند، سپس با عبور از بحران پیش‌آمده

اسطوره‌کاوی تقابل خیر و شر... _____ حمزه محمدی ده‌چشمه و همکاران

و دریافت آگاهی (بازگشت مجدد بینایی)، با هویتی نو به دنیای انسانی خویش بازمی‌گردد. تطبیق این افسانه با روایت‌های ایرانی چون فریدون و سیاوش و نمونه‌های جهانی نظیر اودیپوس و پرسئوس نشان می‌دهد که افسانه، هرچند محصول فرهنگی یک قوم خاص است، اما در ناخودآگاه جمعی ریشه دارد. مضامینی همچون خیانت، آزمون، وفاداری، بازگشت بینایی و نقش‌آفرینی حیوانات در این افسانه، حامل نشانه‌های اسطوره‌ای و بازتاب‌دهنده جهان‌بینی قوم بختیاری‌اند؛ جهانی که در آن طبیعت موجودی زنده است، پرندگان پیام‌آوردند، چشمه حیات می‌بخشد و حیوانات گاه وفادارتر از انسان‌اند. از منظر روان‌کاوی، این روایت بازتاب سیر فردیت‌یابی انسان است؛ جایی که قهرمان باید با سایه‌ها، شکست‌ها و خیانت‌های روانی مواجه شود تا به بلوغ برسد. در تحلیل جامعه‌شناختی، بازسازی نظم ازدست‌رفته، جایگاه زن در ساختار مردسالار و اهمیت وفاداری قومی بررسی شد. از دیدگاه فرهنگی نیز این افسانه، نوعی تلاش برای بازسازی ارزش‌های سنتی و فرهنگی در زیست‌بوم بختیاری است.

پی‌نوشت‌ها

۱. وارگه واژه‌ای است که از دو بخش «وار» به معنی خانه، اسباب، اثاثیه و «گه» به معنی جا و مکان پدید آمده است. درواقع، به خانه موقت عشایری «وارگه» می‌گویند. وقتی چادر عشایری در وارگه برپا شد به آن «مال» گفته می‌شود؛ مال به معنی منزل است. بختیاری‌ها به جای مال، وارگه می‌گویند که برای همیشه به نام صاحب آن می‌ماند.
۲. نام اصلی قهرمان داستان، «روشن» است. پدر او علی کیشی (علی مهتر) که مسئول اسب‌های خان بوده، به دستور همان خان کور می‌شود. پس از این ماجرا، پسر علی کیشی به «کوراوغلو» معروف می‌شود که به معنای «پسر مرد کور» است. در برخی روایت‌های محلی، کوراوغلو پس از انتقام

گرفتن و کشتن خان ظالم، چشم پدرش را که در ظرفی نگهداری می‌شد، برمی‌دارد و به او باز می‌گرداند و بینایی را به پدرش هدیه می‌دهد (ر.ک. رئیس‌نیا، ۱۳۶۸).

منابع

- آیدنلو، س. (۱۳۹۶). سگ کیخسرو (نکته‌ای اساطیری در یکی از گزارش‌های شفاهی - مردمی داستان غیبت کیخسرو). فرهنگ و ادبیات عامه، ۱۵، ۱۳۷-۱۵۳.
- ابراهیمی، م.، گلی‌زاده، پ.، و حاذق‌نژاد، آ. (۱۳۹۸). بررسی و تحلیل اسطوره‌شناختی متلی از گویش لری بختیاری به نام (سرازه پاتیشه‌ای). فرهنگ و ادبیات عامه، ۲۷، ۵۳-۷۰.
- اصغری، ز.، و ستاری، ر. (۱۴۰۱). نقد اسطوره‌ای سفر قهرمان در منظومه‌ی سام‌نامه براساس الگوی کمپیل. متن‌پژوهی ادبی، ۹۴، ۶۵-۹۰.
- بهار، م. (۱۳۹۱). پژوهشی در اساطیر ایران. چاپ نهم. تهران: آگه.
- تسلیمی، ا.، فولادی، ع.، و راستگو، م. (۱۴۰۴). اسطوره‌کاوی عشق عرفانی در متون اسرارالتوحید، تذکره‌الاولیا، تمهیدات، مرصادالعباد و عوارف‌المعارف. پژوهشنامه ادب غنایی، ۴۴، ۵۱-۶۸.
- تسلیمی، ع. (۱۳۹۰). نقد ادبی؛ نظریه‌های ادبی و کاربرد آن‌ها در ادبیات فارسی. چاپ دوم. تهران: کتاب‌آمه.
- تقی‌زاده ثمرین، س.، رادفر، ا.، شعبانلو، ع.، و جهانگرد، ف. (۱۴۰۲). مطالعه تطبیقی آزمون‌های قهرمانان اساطیری در حماسه‌های ملل مختلف (مطالعه موردی: اساطیر ایرانی، یونانی و هندی). تفسیر و تحلیل متون زبان و ادبیات فارسی، ۵۱، ۲۷-۵۳.
- تهماسبی‌کهبانی، ج. (۱۳۹۱). اوسانه‌های لردگان. شهرکرد: نبوشه.
- چالاک، س. (۱۴۰۰). مکان‌های اسطوره‌ای در قصه‌های عامیانه ایرانی. پژوهش زبان و ادبیات فارسی، ۶۰، ۲۳-۴۵.

اسطوره‌کاوی تقابل خیر و شر... _____ حمزه محمدی ده‌چشمه و همکاران

حسینی، م. و شکیبی ممتاز، ن. (۱۳۹۴). روان‌شناسی اسطوره و داستان؛ رویکردی نوین در نقد ادبی. *متن‌پژوهی ادبی*، ۶۴، ۷-۲۹.

دلاشو، م. (۱۳۶۴). *زبان رمزی افسانه‌ها*. ترجمه ج. ستاری. تهران: توس.

رستگارفسایبی، م. (۱۳۸۸). *بیکرگردانی در اساطیر*. چاپ دوم. تهران: پژوهشگاه مطالعات فرهنگی.

رسمی، ع. (۱۴۰۱). *نمودهای تولد دوباره قهرمان در داستان «طاهره و زهره» بر مبنای روایت‌های ایران، قبرس و کوموک*. *پژوهش‌های ادبیات تطبیقی*، ۳، ۵۶-۸۰.

رضایی، ح.، و ظاهری‌عبدوند، ا. (۱۳۹۲). *تصویر زن در قصه‌های عامیانه فرهنگ بختیاری، زن در فرهنگ و هنر*، ۲، ۲۳۹-۲۶۰.

رنجبر، م.، ستوده، ه. (۱۳۸۶). *مردم‌شناسی با تکیه بر فرهنگ مردم ایران*. چاپ چهارم. تهران: ندای آریانا.

روستا، ف.، معصومی، م.، و نظری، ج. (۱۴۰۰). *بن‌مایه‌های اساطیری در منتخبی از قصه‌های بختیاری و کهگیلویه و بویراحمد*. *ادبیات و زبان‌های محلی ایران زمین*، ۲، ۸۵-۱۰۸.

رئیس‌نیا، ر. (۱۳۶۸). *کوراوغلو در افسانه و تاریخ*. چاپ دوم. تبریز: نیما.

ستاری، ج. (۱۳۸۰). *اسطوره و حماسه در اندیشه ژرژ دومزیل*. تهران: مرکز.

عوض‌پور، ب.، محمدی‌خبازان، س. (۱۳۹۸). *روان‌اسطوره‌شناسی‌های هنری*. تهران: سخن.

قنبری‌غدیوی، ع. (۱۳۹۱). *فولکلور مردم بختیاری*. شهرکرد: نیوشه.

کاسیرر، ا. (۱۳۶۰). *فلسفه و فرهنگ*. ترجمه ب. نادرزاده. تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.

کمبل، ج. (۱۳۸۴). *قدرت اسطوره*. ترجمه ع. مخیر. چاپ سوم. تهران: مرکز.

کیوانی، م. (۱۳۹۳). *ماه‌پیشونی (متل‌های فولکلوریک چهارمحال و بختیاری)*. تهران: سامان دانش.

- ل. پ، الول ساتن. (۱۳۷۴). *قصه‌های مشدی گیلین خانم*، ویراستار ا. مارزلف، ترجمه آ. امیرحسینی و اوکیلیان. چاپ هفتم. تهران: مرکز.
- مارزلف، ا. (۱۳۷۱). *طبقه‌بندی قصه‌های ایرانی*. ترجمه ک. جهان‌داری. تهران: سروش.
- محبوب، م. (۱۳۸۷). *ادبیات عامیانه ایران (مجموعه مقالات درباره افسانه‌ها و آداب و رسوم مردم ایران)*. به کوشش ح. ذوالفقاری. چاپ چهارم. تهران: نشر چشمه.
- محلوجی‌زاده، م.، شایگان‌فر، ح.، و اوحدی، م. (۱۴۰۱). *مضامین اسطوره‌ای گیاهان و حیوانات در اوستا و بندهش*. جستارهای ادبی، ۵۲، ۱۹۷-۲۱۸.
- محمودی‌کوهی، م.، و حاتم‌پور، ش. (۱۳۹۶). *ریخت‌شناسی قصه‌های عامیانه بختیاری براساس الگوی ولادیمیر پراپ*. *مطالعات ایلات و عشایر*، ۲، ۱۱۱-۱۳۲.
- نامورمطلق، ب. (۱۳۹۲). *درآمدی بر اسطوره‌شناسی؛ نظریه‌ها و کاربردها*. تهران: سخن.
- نامورمطلق، ب. (۱۳۹۷). *اسطوره‌کاوی عشق در فرهنگ ایرانی*. تهران: سخن.
- نامورمطلق، ب.، و مهدی‌پورمقدم، ز. (۱۴۰۰). *تحلیل اسطوره‌کاوی عشق در فرهنگ گیلان: مطالعه موردی روایت رعنا*. *ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناختی*، ۶۳، ۲۷۷-۳۰۳.
- نمیرانیان، ک.، و وطن‌پور، آ. (۱۳۹۱). *ریخت‌شناسی و تحلیل اسطوره‌ای قصه عامیانه دختر و درخت کنار*. *پژوهش‌های انسان‌شناسی ایران*، ۱، ۱۶۷-۱۸۷.
- ووگلر، ک. (۱۳۸۷). *سفر نویسنده؛ ساختار اسطوره‌ای در خدمت نویسندگان*. ترجمه م. گذرآبادی. تهران: مینوی خرد.
- همیلتون، ا. (۱۳۸۷). *سیری در اساطیر یونان و روم*. ترجمه ع. شریفیان. تهران: اساطیر.
- هینلز، ج. (۱۳۹۱). *شناخت اساطیر ایران*. ترجمه ژ. آموزگار و ا. تفضلی. چاپ شانزدهم. تهران: چشمه.
- یونگ، ک. (۱۳۹۲). *انسان و سمبول‌هایش*. ترجمه م. سلطانیه. چاپ نهم. تهران: جامی.
- یونگ، ک. (۱۴۰۳). *ناخودآگاه جمعی و کهن‌الگو*. ترجمه ف. گنجی و م. اسماعیل‌پور. چاپ نهم. تهران: جامی.

Reference

- Asghari, Z., & Sattari, R. (2022). The mythological critique of the hero's journey in Sam-Nā meh based on Campbell's model. *Literary Text Research*, 26(94), 65–90.
- Avazpour, Behrooz, et al. (2019). *Artistic Psycho-mythologies*. Niusheh.
- Aydenloo, S. (2017). The dog of Kay Khosrow (An etymological note in one of the oral-folk reports of the story of Kay Khosrow's occultation). *Bimonthly of Culturer and Folk Literature*, 5(15), 137–153.
- Bahar, M. (2012). *A study in Iranian mythology*. Agah.
- Campbell, J. (2005). *The power of myth* (translated by A. Mokhber). Markaz.
- Cassirer, E. (1981). *Philosophy and culture* (translated by B. Naderzadeh). Institute for Cultural Studies and Research.
- Chalak, S. (2021). Mythological places in Iranian folktales. *Research on Persian Language and Literature*, 60, 23–45.
- Ebrahimi, M., et al. (2019). Mythological analysis of a folktale in Bakhtiari Lori dialect entitled Sar Areh Pa Tishe-i. *Bimonthly Journal of Culture and Folklore*, 7(27), 53–70.
- Elwell-Sutton, L. P. (1995). *Tales of Mashdi Gilin Khanom* (edited by U. Marzolph; translated by A. Amirhosseini & S. Vekilian). Markaz.
- Hamilton, E. (2008). *Mythology: Timeless tales of gods and heroes* (translated by A. Sharifian). Asatir.
- Hinnells, J. R. (2012). *Persian mythology* (translated by Zh. Amouzegar & A. Tafāz ž oli). Cheshmeh.
- Hosseini, M., & Shakibi-Momtaz, N. (2015). Mythology and story psychology: A novel approach to literary criticism. *Literary Text Research*, 19(64), 7–29.
- Jung, C. G. (2013). *Man and his symbols* (translated by M. Soltanieh). Jami.
- Jung, C. G. (2024). *The collective unconscious and archetype* (translated by F. Ganji & M. B. Esmaeilpour). Jami
- Keyvani, M. (2014). *Mah-Pishooni: Folkloric tales of Chaharmahal and Bakhtiari*. Saman Danesh.
- Löffler-Delashaux, M. (1985). *The symbolic language of folktales* (translated by J. Sattari). Toos.
- Mahjoub, M. J. (2008). *Iranian folklore literature: Articles on folktales and customs of Iranian people* (edited by H. Zolfaghari). Cheshmeh.
- Mahloojzadeh, Masoumeh, et al. (2022). Mythological themes of plants and animals in the Avesta and Bundahishn. *Literary Studies*, 52, 197–218.
- Mahmoudi-Kouhi, M., & Hatampour, Sh. (2017). Morphological analysis of Bakhtiari folktales based on Vladimir Propp's model. *Studies of Tribes and Nomads*, 7(2), 111–132.

- Marzolph, U. (1992). *Classification of Iranian tales* (translated by K. Jahandari). Soroush.
- Namvar-Motlagh, B. (2013). *An introduction to mythology: Theories and applications*. Sokhan.
- Namvar-Motlagh, B. (2018). *Myth-analysis of love in Iranian culture*. Sokhan.
- Namvar-Motlagh, B., & Mehdi-Pour-Moghadam, Z. (2021). Myth-analysis of love in Gilan culture: A case study of the “Rana” narrative. *Mystical and Mythological Literature*, 17(63), 277-303.
- Nemiranian, K., & Vatanpour, A. (2012). Morphology and mythological analysis of the folktale “The girl and the sidr tree.” *Anthropological Research of Iran*, 2(1), 167-187.
- Ra’is-Nia, R. (1989). *Koroghlu in legend and history* (2nd ed.). Nima.
- Ranjbar, M., & Sotoudeh, H. (2007). *Ethnography focusing on the culture of the Iranian people* (4th ed.). Neday-e Ariana.
- Rasmi, A. (2022). Manifestations of hero’s rebirth in the story “Tahereh and Zohreh” based on narratives from Iran, Cyprus, and Kumyk. *Studies in Comparative Literature*, 10(3), 56-80.
- Rastegar-Fasayi, M. (2009). *Metamorphosis in myths* (2nd ed.). Iranian Institute for Cultural Studies and Research.
- Rezaei, H., & Zaheri-Abdevand, E. (2013). The image of women in the folktales of Bakhtiari culture. *Woman in Culture and Art*, 5(2), 239-260.
- Rousta, F., et al. (2021). Mythological motifs in a selection of Bakhtiari and Kohgiluyeh & Boyer-Ahmad tales. *Literature and Local Languages of Iran*, 11(2), 85-108.
- Sattari, J. (2001). *Myth and epic in the thought of Georges Dumézil*. Markaz Taghizadeh-Samrein, S., et al. (2023). Comparative study of the trials of mythological heroes in epics of various nations (Case study: Iranian, Greek, and Indian myths). *Interpretation and Analysis of Persian Language and Literature Texts*, 15(58), 27-53.
- Tahmasebi-Kahyani, J. (2012). *Lordegan folktales*. Niusheh.
- Taslimi, A. (2011). *Literary criticism: Literary theories and their applications in Persian literature* (2nd ed.). Ketab Amah.
- Taslimi, Elmiira, et al. (2025). Mythological analysis of mystical love in the texts of Asrar al-Tawhid, Tadhkirat al-Awliya, Tamhidat, Mirsad al-Ibad, and Awatif al-Ma'arif. *Pazhuheshnameh Adab-e Ghinai*, 23(44), 51-68.
- Vogler, C. (2008). *The writer’s journey: Mythic structure for writers* (translated by M. Gozar-Abadi). Minouyeh Kherad.